

Ք. ԳԵՈՐԳՅԱՆ

(Բ. լսարանի ուսանող, սարկավագ)

ՌՈՒՍ ՄԵԾ ԶՈՐԱՎԱՐ ՍՈՒՎՈՐՈՎԸ

Մայիսի 18-ին լրացավ Ալեքսանդր Վասիլևիչ Սովորովի մահվան 150-րդ տարեդարձը:

Սովետական Միության ժողովուրդները նշեցին ռուս հանճարեղ գրող-արվարժան Ս. Վ. Սովորովի մահվան 150-ամյակը:

Սովորովի անվան հետ են կապված 18-րդ դարի վերջին և 19-րդ դարի սկզբներին ռուսական քաղաքի բանակի բոլոր հաղթանակները: Նա ռազմա-կենսական համար մարտնչող հետադա հայրենասեր սերունդների համար: Ա. Վ. Սովորովին իր մեջ մարմնավորել է ռուս ժողովրդի լավագույն գծերը՝ կրակոտ հայրենասիրությունը, պարզ միտքը և կայուն բնավորությունը:

Սովորովի գործունեության հետ են կապված ռուս ժողովրդի ռազմական անցյալի փառապանծ էջերը: Սովորովը ավելի քան 50 տարի, իր փոթորկոտ կյանքի ընթացքում, նվիրվածությամբ ծառայել է իր Հայրենիքին և կռվել նրա փառքի համար: Քառի անուն ունենալ, — գրում է Սովորովը Բիբիկովին ուղղված իր նամակում. — ես անձամբ այդ բարի անունը փնտռել եմ իմ Հայրենիքի փառքի մեջ, իմ հաջողության նպատակը բացառապես եղել է նրա բարեկեցությունը:

Իր առաջին մարտական մկրտությունը զորավարը ստացել է Յոթնամյա պատերազմի ժամանակ՝ Ֆրիդրիխ Նրկորդի պրուսական բանակի դեմ մղված մարտերում: Այդ պատերազմում, երիտասարդ փոխ-գնդապետ Սովորովին իրեն ցուցաբերեց որպես եռանդուն և ձեռներեց սպա: 1760 թվականին նա մասնակցեց Բեռլինի գրավմանը:

Որպես ինքնուրույն տաղանդավոր զորավար, Սովորովին առաջին անգամ աչքի է ընկել լեհական կամպանիայի ժամանակ: Սովորովյան «հաղթելու գիտություն» հիմքը հենց այստեղ է դրվում: Բայց Սովորովին, որպես զորավարի, մեծ փառք բերեցին այն հաղթանակները, որ նա տարավ ռուս-թուրքական պատերազմների ժամանակ: Այդ պատերազմներում Սովորովի երեք փառապանծ հաղթանակները Ֆոքշանի, Ռիմնիկի և Իզմայիլի մոտ, ընդմիջող մտան պատմության մեջ, որպես ռազմական արվեստի կլասիկ օրինակներ:

1789 թվի ամառը Սովորովի հրամանա-

տարությամբ ռուսական զորքերը գրոհեցին և ջախջախեցին Ֆոքշանի մոտ գտնվող թուրքական ամրացված ճամբարը, որտեղ կար ավելի քան երեսուն հազար զինվոր:

Նույն տարվա աշնանը, Սովորովը ունենալով մոտ քսանհինգ հազար զորք, հանկարծ հայտնվեց Ռիմնա և Ռիմնիկ գետերի միջև և գրոհեց թուրքական հարյուր հազարանոց բանակի վրա, որը պատրաստվում էր հարձակման: Հավատարիմ մնալով իր այն կանոնին, որ «Պետք է գործել ոչ թե թվով, այլ հմտությամբ», Սովորովին այստեղ ևս փայլեց մեծ զորավարի իր արվեստով և ջախջախեց թուրքերին:

1790 թվականին, Իզմայիլ ամրոցի գրավումը Սովորովին հռչակեց ամբողջ աշխարհով մեկ: Իզմայիլի գրոհը եզակի դեպք է պատմության մեջ: Ինքը, Սովորովին ասում էր, որ այդպիսի գրոհ կարելի է կատարել կյանքում միայն մեկ անգամ: Նա Իզմայիլի գրավման կապակցությամբ իր գրած զեկուցագրում հետևյալն է ասում. «Ձի եղել ամուր բերդ, քան Իզմայիլը, ավելի կատաղի պաշտպանություն, քան Իզմայիլի պաշտպանությունը, բայց Իզմայիլը գրավված է, շնորհավորում եմ»:

Սովորովի ռազմական փայլուն տաղանդը, նրա զորավարական արվեստը հատկապես երևաց Արևմտյան Նիստպայում՝ իտալական և շվեյցարական նշանավոր արշավանքների ժամանակ:

1799 թվին Ռուսաստանը մտավ հակաֆրանսիական կոալիցիայի մեջ: Ռուսաստանի կայսր Պավել Առաջինը պարտավորություն էր վերցրել ֆրանսիացիների դեմ ռուսարկել ռուսական նավատորմը, ինչպես նաև քսան հազարանոց մի բանակ, որը պետք է օգներ ավստրիացիներին, որոնք մինչև այդ մեկը մյուսի հետևից պարտություն էին կրում: Անգլիական թագավորը և ավստրիական կայսրը խնդրեցին Պավել Առաջինից՝ դաշնակիցների զորքերի հրամանատար նշանակել Սովորովին:

Մեծ զորավարն այն ժամանակ Պավելի՝ ռուսական բանակում պրուսիական դաստիարակություն մտցնելու դեմ պայքարելու համար աքսորվել էր Նովոգորոդի Կուլանսկոյե գյուղը: Պավելը աքսորից հետ կանչեց Սովորովին և նշանակեց դաշնակիցների

գործերի ընդհանուր հրամանատար: 1799 թվի ապրիլի 7-ին սկսվեց խտառական արշավանքը:

Սուվորովի հաղթանակները Ֆրանսիացիների դեմ Տրեբբիա գետի ափին, Նովո քաղաքի մոտ, Ալպյան լեռներով նրա լեգենդար անցումը՝ ռուսական բանակի հաղթանակների այն շղթան էին, որոնք առաջ բերին ամբողջ Նապոլեոնի դարձանքը: Շվեյցարական արշավանքը, որի ընթացքում ռուսական զինվորները ցուցաբերեցին ոգու բացառիկ ուժ, մեծագույն կայունություն, դարձավ Սուվորովի ռազմական փառքի գագաթը:

Շվեյցարական արշավանքը վերջացավ ռուսական զինքի փառավոր հաղթանակով: Իտալական և շվեյցարական արշավանքների համար Սուվորովը ստացավ գեներալիսսիմոնի կոչում:

Արշավանքից հետո ծերունի զորավարը հիվանդ մի՞նչակում վերադարձավ Պետերբուրգ, որտեղ և 1800 թվականի մայիսի 18-ին վախճանվեց: 71 տարեկան հասկում:

Սուվորովի հաղթանակների բանալին զորքերի լավագույն ուսուցման և շարքային զինվորների հետ ունեցած նրա անխախտ կապի մեջ էր: Դեռևս ստորին աստիճանում անցկացրած ծառայության տարիները Սուվորովին մոտեցրին զինվորին, հնարավորություն տվին ռազմաստիճան նրա բնավորությունը և հասկանալ նրա կարիքները: Հետագայում է՛լ ավելի սերտ կապ պահելով զինվորների հետ, Սուվորովը կարողացավ նրանց մեջ զարգացրել բարձր հայրենասիրություն, հայրենիքին անձնվիրաբար ծառայելու զգացմունք և մարտական վարպետություն:

Սուվորովը հոգատար էր դեպի զինվորը: «Ինձ համար զինվորը ինձանից թանկ է», — ասում էր Սուվորովը:

Սուվորովը հաստատեց ռուս զինվորի դաստիարակման նոր սիստեմը, աբաբնա կոչված Սուվորովյան սիստեմը: Այդ դաստիարակության հիմքում Սուվորովն ամենից առաջ դնում էր սերն ու նվիրվածությունը Հայրենիքի հանդեպ, մի զգացմունք, որը կարմիր թելի նման անցնում է նրա երկարամյա ռազմական գործունեության միջով:

Սուվորովի պահանջը զինվորներից պարզություն ու ջանասիրություն էր: «Սուվորովը դժվար լինի՝ արշավանքը դուրսին կլինի, սովորելը դուրսին լինի՝ արշավանքը դժվար կլինի», — ասում էր Սուվորովը:

Նա պահանջում էր խիստ կարգապահություն, որը հիմնված էր ո՛չ թե պատժի, այլ փրտակցության վրա:

Սուվորովը հեգնանքով ու շարունակաբար ծաղրում էր բանակում ստեղծված նոր, այսպես կոչված պրուսական կարգերը: «Պուրան վառող չե, խոպուպները թնդանոթ չեն, ծամը սուսեր չէ և ես էլ գերմանացի չեմ, այլ թուածին ռուս»: Քայլը փոքրացնելու մասին ասում էր. «Այսպես ուրեմն, քառասունի փոխարեն երեսուն վերստ կբայլենք դեպի թըշնամին»:

Սուվորովը ջանք չէր խնայում որպեսզի զինվորներին կոպի, նրանց մեջ տոկոսություն զարգացնի: Միաժամանակ նա պահանջում էր նրանցից տիրապետել մարտական արվեստին, լինել դիմացկուն, արիասիրտ և գիտակից վերաբերմունք ցույց տալ դեպի ստանձնած պարտականությունները: «Յուրաքանչյուր ռազմիկ պետք է հասկանա իր մաները», — ասում էր Սուվորովյան կանոնը: Քաջությունը զարգացնելու հետ միասին, Սուվորովը միաժամանակ պահանջում էր սպաներից ու գեներալներից փրտություն: «Հարկավոր է հաղթել դիտությամբ և ոչ թե քանակով», — ասում էր նա:

Սուվորովը բացառիկ նշանակություն էր տալիս սրընթաց արշավների անցկացմանը և իր զորքերը շարունակ մարզում էր այդպիսի արշավներ կատարելով, տեղանքի զանազան պայմաններում և տարվա ամեն եղանակին:

Մեծական կամպանիայի ժամանակ Սուվորովի սովորական անցումները 40-60 կմ. էին, բայց նա հաճախ 90 կմ. էլ էր անցնում և հանկարծակի երեվալով ու հարվածելով հակառակորդին, ապահովում հաղթանակը: «Ջարմացնել ու հաղթել», — ասում էր Սուվորովը. — արագությունն ու հանկարծակի բերելը փոխարինում են քանակին», — այս էր նրա կանոնը:

Սուվորովն իր մարտական ողջ կյանքի ընթացքում վարելով միշտ հարձակողական մարտեր, խուսափել է պաշտպանողականի դիրք բռնելուց, իսկ երբ ստիպված է եղել այդ անել, ապա պաշտպանության խնդիրները նա լուծել է հարձակողականի ձևով:

Նահանգի մասին նա լսել անգամ չէր ուզում: «Նահանգ» բառը նա արտասանում էր հեգնանքով, հաճախ գերմաներեն լեզվով և համատաքնում էր, թե ռուսաց լեզվում դրան համապատասխանող հասկացողություն փոխություն չունի:

Քիչ չեն եղել Սուվորովի ռազմական արվեստի երկրպագուները, քիչ չեն եղել նաև նրա ռազմական հանձարը չընդունողները, բայց ռուս մեծ զորավարը կարևորություն չի

տվել ո՛չ մեկի և ո՛չ էլ մյուսի կարծիքներին: Նա լավ գիտեր իր արժեքը և քիչ էր մտահոգվում այն բանով, թե ուրիշները ի՛նչ են մտածում իր մասին: Ահա թե ի՛նչ էլ ասում Սովորովը, երբ ցանկություն են հայտնում էրա կենսագրությունը կազմել. «Նեղություն մի կրեք, ես ինքս իմ մասին կասեմ. թագավորները ինձ գովաբանել են, զինվորները՝ սիրել, բարեկամներս՝ զարմացել ինձանով, թշնամիները հայհոյել են ինձ, պալատականները ծիծաղել են ինձ վրա: Պալատներում որպես Նզոպոս հանդես գալով, առականորով ես ճշմարտություն եմ ասել, հայրենիքի շահի համար հղել եմ Բալակիրյե (Պետրոս Ա.ի ծաղրածուն) և քաղաղի պես կանչել ու թմրածներին արթնացրել, իսկ եթե ես ծրնված լինեի Կեսար, ես նրան նման հպարտ կլինեի, բայց կզգուշանայի նրա արարքներին»¹:

Ռուս զորավարի անունը անտորեն կապված է անդրկովկասյան ժողովուրդների և, մասնավորապես, հայ ժողովրդի հետ:

Անդրկովկասի ժողովուրդները՝ հայերը, վրացիները և ադրբեջանցիները, ենթարկվելով դաժան շահագործման պարսկական սատրապների և թյուրք փառանների կողմից, դեռևս 16—17-րդ դարերից իրենց փրկությունը փնտռում էին ռուսական զորեղացող պետության օգնություն մեջ:

Սովորովը առաջին անգամ հայ ժողովրդին վերաբերող հարցերով զբաղվել է 1778 թվականին, երբ Ղրիմում ապրող հայերը դադարեցին Ազովյան նահանգը և քնակություն հաստատեցին Դոն գետի ափին, այժմյան Ռոստով քաղաքի շրջանում:

Քյուչուկ-Կայնարջիի պայմանագրի համաձայն, ինչպես հայտնի է, Ղրիմն ազատագրվեց սուլթանական լծից: Ռուս կառավարությունը ձեռնարկեց հայ և հույն բնակչության դադարեցմանը: Այս բավականին բարդ և դժվար գործը հանձնարարվեց Սովորովին: Հայերի արտագաղթին խանգարում էր Եահյն Գիրեյ խանը՝ նկատի ունենալով այդ ձեռնարկության նպատակն ու հետևականները Ղրիմի համար, որի «ամկախ» տերերը պետք է զրկվեին հիմնական հարկատու բնակչությունից, արհեստավոր ու առևտրական տարրերից: Սովորովի հոգատարության և ցուցադրած աջակցության շնորհիվ, տասնհինգ հազար հայ դադարեցան և ապահովաբար հասցվում են Ազովյան նահանգը և այնտեղ հաստատում իրենց բնակությունը:

1: «Սովորով», Պետրոս, 1939 թ., Երևան, էջ 111:

1779—1781 թվերին Սովորովը զբաղվում է հայ ժողովրդի և անդրկովկասյան ժողովուրդների ազատագրման խնդիրներով:

Դեռևս Պետրոս Մեծի պարսկական արշավանքներից սկսած, ռուսական արտաքին քաղաքականության առաջնակարգ խնդիրներից մեկն էր Անդրկովկասի միացումը Ռուսաստանին: Ռուսաստանի այդ քաղաքականությունը լիովին համապատասխանում էր Անդրկովկասի ժողովուրդների ձգտումներին, որոնք իրենց ազատագրումը կապում էին Անդրկովկաս կազմակերպվող ռուսական բանակի արշավանքների հետ:

1779 թվի վերջերին, Նկատերինա Երկրորդը Պետերբուրգ կանչեց Սովորովին և համապատասխան հրահանգներ տալով, կարգադրեց գնալ Աստրախան՝ կազմակերպելու Անդրկովկասյան արշավանքը: 1780 թվի հունվարին, Աստրախան մեկնելուց առաջ, նա մասնակցեց Պոտյոմկինի, Արդուսյանի և Լազարյանի Պետերբուրգի խորհրդակցությանը:

Աստրախանում, Սովորովը երկու տարի շարունակ նախապատրաստվում է ծրագրվող արշավանքին, միաժամանակ կապեր հաստատում Ղարաբաղի հայ մեկիքների հետ:

1781—1791 թվականներին, ռուս-թյուրքական պատերազմի ժամանակ, Սովորովն օժանդակում է Արդուսյան արքեպիսկոպոսին, Մորավիաի, Վալաքիաի և Բուկովինայի հայերին Ռուսաստան դադարեցնելու:

Ուշագրավ է այն, որ Սովորովի խիզախ գլխավորների շարքում եղել են հայ սպաներ: Ահա թե ի՛նչ է գրված այդ մասին Լազարյան ձեռարանի «Собрание актов, относящихся к обозрению истории армянского народа» ժողովածուում. «Շուշակավոր զորավար գեներալխոսիմոս իշխան Ալեքսանդր Վասիլևիչ Իտալիյսկու, գրաթ Սովորով Ռիմնիկսկու գլխավորության տեղի ունեցած պատերազմների և արշավանքների մեջ հայերից գտնվում էին փոխ-գնդապետ Խաստատովը, փոխ-գնդապետ Մանևը և մայոր Լալանը: Այս վերջին երկուսը Գեներալխոսիմոսի հավատարմատար անձերն ու սիրելիներն էին: Խաստատովն իր քաջության և մատուցած ծառայությունների համար հետագայում արժանացավ գեներալ-մայորի աստիճանի և շքանշանների, իսկ Մանևը, ի ցավ զորավարի և բոլոր նրան ճանաչողների, սպանվեց Իզմայիլի գրավման ժամանակ: Սույն քաջարի Մանևը արտասովոր անվահեքություն արդի բնակվ գրոհի ժամանակ» (том III, стр. 302):

Ուշագրության արժանի է 1950 թվի Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի «Տեղեկագրի» № 6 համարում հրատարակված (մինչև այժմ անհայտ մնացած) մի նյութ:

մակ, որը Սովետական ուղարկել է Երուսաղեմի հայոց պատրիարքը՝ Հովակիմ Քանաքեռցին: Այս նամակից պարզվում է, որ Սովետական պատրիարքի եղբայր Գաբրիել վարդապետի և «ծայրագույն նվիրակ»ի միջոցով Երուսաղեմի հայոց Սրբոց Հակոբյանց վանքին է ուղարկել մի նկար, «նկարեալ ձեռամբ հանձարեղ արուեստաստրին, պատուական եւ գոյնզգոյն երանգօք»: Թե ինչու Սովետական Երուսաղեմի հայոց պատրիարքին նվեր է ուղարկել, առ այժմ պատճառը հայտնի չէ, բայց փաստը մնում է փաստ, որ Սովետական կապված էր հայկական շրջանների հետ, իսկ վերջինները մեծ հույսեր էին կապում նրա օգնության հետ:

Նման բազմաթիվ փաստեր, նամակներ և այլ աղբյուրներ ցույց են տալիս, որ ռուս ժողովրդի մեծ զորավար Սովետական, Անդրկովկասի ժողովուրդների ազատագրման գործում ունեցած իր մասնակցությունը և սրտացավ վերաբերմունքով, մեծ սեր ու համբավ տոնողծեց այդ ժողովուրդների մեջ: Հայ ժողովուրդը, ռուս մեծ ժողովրդի և մեր Սովետական Հայրենիքի մյուս ժողովուրդների հետ միասին, նշում և մեծարում է ռուս մեծ զորավարի և իր լավագույն բարեկամի հիշատակը, մի մարդու՝ որն իր մարտական անմահ սխրագործություններով և բոցաշունչ հայրենասիրությամբ ոգեշնչել ու ոգեշնչում է ազատասեր ժողովուրդներին: